

# سفر به حجف

## پاییخت مانند کار و هنر

به مناسبت برگزیده شدن حجف به پایتختی فرهنگی جهان اسلام

محمد باقر پور امینی



در نشست وزاری کشورهای اسلامی در سال ۲۰۰۸ میلادی در شهر باکوی آذربایجان، «نجف» به عنوان پایتخت فرهنگی جهان اسلام در سال ۲۰۱۲ میلادی برگزیده شد. وزرای فرهنگ کشورهای اسلامی هر دو سال یک بار، شهری را به عنوان پایتخت فرهنگی کشورهای اسلامی در نظر می‌گیرند که این انتخاب، قبل و بعد از تصویب، با حاشیه‌های خاصی در درون و بیرون از عراق همراه بود که غالب این مخالفت‌های ریشه در ترس از نشر فرهنگ علوی داشت.

برای پاسداشت این سال، مجموعه‌ای اجرایی شکل گرفت و مقدمات گسترش‌های سامان یافت تا زمینه برپایی باشکوه این مهم‌ترین رویداد در سطح عراق و بهویژه در نجف را فراهم کند؛ اما پیش از آغاز سال ۲۰۱۲، خبری مبنی بر لغو یا تعویق درازمدت این طرح منتشر شد که علت آن، ناتمام بودن طرح‌های اجرایی عنوان شد؛ اما رئیس کمیته اجرایی پروژه «نجف، پایتخت فرهنگی جهان اسلام» لغو این پروژه را بر اساس توافق بغداد و ریاض دانست. مدیر روابط عمومی وزارت فرهنگ عراق خبر لغو این طرح را تکذیب کرد و علت این تعویق را، همزمانی این طرح با نشست کشورهای عرب در بغداد، در مارس ۲۰۱۲ (فوردین ۹۱) اعلام کرد و اجرای برنامه‌ها را به بعد از زمان اجلاس موکول کرد.

در هر صورت، برپایی یا عدم برپایی طرح پایتختی فرهنگی جهان اسلام، چیزی از عظمت نجف اشرف نخواهد کاست. البته این طرح می‌توانست زمینه انس و آشنایی ملل با فرهنگ ناب اسلامی و میراث ماندگار امیر مومنان ﷺ باشد.

سفر به نجف در دومین ماه از سال ۲۰۱۲ میلادی فرصتی فراهم آورد تا وضعیت عمومی این پایتخت ولایت و امامت ترسیم شود. البته در شماره‌های پیشین مقاله‌ای با نام «کارنامه سفر به نجف» از همین قلم منتشر شد که برای پرهیز از تکرار، مخاطبان عزیز می‌توانند به آن مقاله مراجعه کنند.

## فضای عمومی حرم و صحن

هر مسافری که پا به نجف اشرف می‌نهد، روحانیت خاص این شهر را به روشنی احساس می‌کند؛ گرچه سیمای عمومی شهر نسبت به سال‌های قبل بسیار تغییر کرده، اما ابهت نجف به فضای معنوی آن است؛ گویا نسیم بهشتی است که بر انسان می‌وزد و روح را صفا می‌دهد. به یاد این سخن مرحوم آقانجفی قوچانی در کتاب «سیاحت شرق» می‌افتم که گفته است:

هر وقت سخن از نجف می‌رود، آنان (مجتهدان نجف رفته) به یک شیرینی گزارشات خود را نقل می‌کنند و از خوشمزگی سخن‌هاشان سیر هم نمی‌شوند! حتی [با] خوشی و خوشحالی چنان نقل می‌کنند که گویا نقل می‌خورند و صورت‌شان برآروخته می‌شود. (ص ۲۳۲)

نجف با زیارت حضرت امیر مومنان علیهم السلام شهره آفاق است و در پرتو لطف و عنایت او، حوزه باشکوه آن، قرن‌ها مشعل دار فرهنگ تشیع بوده است. صحن حضرت امیر علیهم السلام صورت یکدست سنگ‌فرش شده و گردآگرد آن آبخوری‌های مرمرین تعییه شده است. حضور زائران ایرانی چشم‌گیر است که در غالب کاروان‌ها و همراه با روحانی یا مدام مشغول زیارت‌خوانی و مرثیه ثرایی هستند.

با توجه به ملاحظات جاری، هیچ نماز جماعت رسمی در صحن برگزار نمی‌شود و علاقه شدید زائران به برپایی نماز جماعت به صورت غیر رسمی تأمین می‌شود؛ به این صورت که هر شب یک روحانی ایرانی جلو می‌ایستد و مردم به صورت یکپارچه به او اقتدا می‌کنند. تربیونی هم برای پخش صدای مکبر اختصاص داده‌اند. البته مدیریت حرم اصرار دارد که یک روحانی مشخص، به صورت متواالی امامت جماعت را عهده‌دار نشود و این تفاوت، نسبت به سفر قبل محسوس بود.

## توسعه روضه علوی

در کنار آمد و شده‌ای فراوان زائران، نوسازی، توسعه و عمران روضه علوی با شتاب ادامه دارد و تغییر در بازسازی و زیباسازی حرم کاملاً مشهود است. در این حرکت جهادی، ستاد بازسازی عتبات تاکنون پیشناز بوده است که باید توفیق این خدمت را به آنان تبریک گفت. محوری ترین کارهای انجام شده و در حال انجام به قرار ذیل است:

**۱. رواق ابی طالب:** حرم آستان علوی یکی از معبدود حرم‌های مقدسی است که مکان سرپوشیده اندکی برای زائران دارد. افتتاح این رواق در سال ۹۰ یکی از بهترین کارهای انجام شده عمرانی اخیر است. این رواق، در بخش غربی و در بالاسر حرم قرار دارد و به «مسجد الرأس» متصل شده است. رواق حضرت ابوطالب با مساحت ۱۲۰۰ متر، گنجایش ۲۵۰۰ نمازگزار را دارد.

این رواق زیبا، شاهکاری دیگر از هنرمنایی ایرانیان ولایتمدار شمرده می‌شود. پیشتر در کنار مسجد الرأس، «ساباط» قرار داشت؛ راهرویی سرپوشیده که موازی با دیوار خارجی حرم مطهر بود. سقف ساباط از هشت قوس با اندازه‌های مساوی تشکیل شده و بین هر دو قوس ستون‌هایی با اندازه‌های مساوی دیده می‌شد. بالای هر یک از این قوس‌ها گنبدهای کوچکی به چشم می‌خورد. در ضلع غربی ساباط شش حجره قرار داشت و در قسمت شمالی نیز سه حجره، «تکیه بکتاشی‌ها» را از ساباط جدا می‌کرد. این راهرو و حجره‌های آن، به پرروزه رواق ابوطالب ملحق شده و مسجد الرأس نوسازی نیز شده است.

درباره نام‌گذاری این مسجد دو احتمال مطرح است: از جهت موقعیت مسجد که در سمت سر حضرت علیهم السلام واقع است و یا این که بنا بر برخی روایات، سر امام حسین علیه السلام در این مسجد دفن شده بود<sup>۱</sup> و پیش از الحاق سر به بدن مطهر، مدتنی موضع سر بوده است. پیشتر حضرات آیات نایینی و سید جمال الدین گلپایگانی در این مسجد اقامه

هیچ نماز جماعت رسمی در صحن برگزار نمی‌شود و علاقه شدید زائران به برپایی نماز جماعت به صورت غیر رسمی تأمین می‌شود؛ به این صورت که هر شب یک روحانی ایرانی جلو می‌ایستد و مردم به صورت یکپارچه به او اقتداء می‌کنند.

رواق حضرت ابوطالب با مساحت ۱۲۰۰ متر، گنجایش ۲۵۰۰ نمازگزار را دارد. این رواق زیبا، شاهکاری دیگر از هنرمنایی ایرانیان ولایتمدار شمرده می‌شود. پیشتر در کنار مسجد الرأس، «ساباط» قرار داشت؛ راهرویی سرپوشیده که موازی با دیوار خارجی حرم مطهر بود. سقف ساباط از هشت قوس با اندازه‌های مساوی تشکیل شده و بین هر دو قوس ستون‌هایی با اندازه‌های مساوی دیده می‌شد. بالای هر یک از این قوس‌ها گنبدهای کوچکی به چشم می‌خورد. در ضلع غربی ساباط شش حجره قرار داشت و در قسمت شمالی نیز سه حجره، «تکیه بکتاشی‌ها» را از ساباط جدا می‌کرد. این راهرو و حجره‌های آن، به پرروزه رواق ابوطالب ملحق شده و مسجد الرأس نوسازی نیز شده است.

جماعت داشتند و آیت‌الله العظمی حکیم نیز در این مکان درس می‌گفت. با توجه به دفن بسیاری از علمای شیعه در محل رواق، نام شخصیت‌های برجسته‌ای چون حضرات آیات شاهروdi و آشتیانی در حاشیه ستون‌ها حک شده است که در نوع خود در خورستایش است. به همت نماینده بعثه مقام رهبری جناب حجه‌الاسلام و المسلمين آقای فیض‌آبادی، همه روزه بعد از نماز صبح، برنامه سخنرانی مختصر برای زائران ایرانی فراهم شده بود؛ در دو روز حضور در نجف حجه‌الاسلام و المسلمين آقای سید جعفر طباطبائی به صورت ایستاده سخنرانی می‌نمود.

۲. طلاکاری ایوان تاریخی حرم: این پروژه با روش ملقمه‌کاری در حال انجام است که تا پایان شهریور سال آینده به اتمام خواهد رسید. در اجرای این پروژه ۳ تیم به صورت مداوم در حال کار هستند. ایوان طلای حرم مطهر ۲۹۰ سال پیش به دستور نادرشاه طلاکاری شد و گویا تاکنون دست نخورده باقی مانده بود. سیصد کیلوگرم طلای ۲۴ عیار برای باسازی ایوان طلا اختصاص یافته است. بی‌شک با اتمام این پروژه، باز این بیت تداعی گر زائران حرم خواهد بود:

ایوان نجف عجب صفائی دارد      حیدر بنگر چه بارگاهی دارد

۳. صحن حضرت زهرا<sup>علیها السلام</sup>: بر اساس طرح توسعه آستان، ساخت یک صحن بزرگ در بخش غربی صحن مطهر پیش‌بینی شده بود؛ بنایی که در فضای مسطح و تخریب شده محله عماره قرار خواهد گرفت. در فصل پایانی سال ۹۰ ساخت صحن حضرت زهرا<sup>علیها السلام</sup> آغاز شد تا در مساحت ۱۹۸ هزار متر مربع ساخته شود. در مرحله نخست و برای پی‌سازی آن ۲ هزار شمع و چاک‌های بتونی با عمق ۲۴ متر پیش‌بینی شده است. تسطیح و آماده‌سازی این صحن با ۵ دستگاه حفاری به همراه پیش از ۵۰ دستگاه ماشین آلات مختلف در حال انجام است. با ساخت صحن حضرت زهرا<sup>علیها السلام</sup> فضای حرم حضرت امیرالمؤمنین<sup>علیه السلام</sup> ۱۰ برابر افزایش خواهد یافت. به گفته رئیس ستداد بازسازی عتبات عالیات، بخش زیارتی این صحن، با زیربنای ۸۵ هزار متر مربع، تا ۲ سال آینده تکمیل و به بهره‌برداری خواهد رسید. گویا طراحی فاز صفر این پروژه توسط مجرب‌ترین اساتید معماری و با همکاری دانشگاه شهید بهشتی انجام شده است. صحن حضرت زهرا<sup>علیها السلام</sup> شامل قسمت‌های زیارتی، غیرزیارتی و فضاهای جانبی است.

در قسمت غیر زیارتی این صحن، کتابخانه واحدهای خدماتی، پارکینگ، موزه، مهمان‌سرا و ... پیش‌بینی شده است. پیشتر بنای مهمان‌سرا (مضیف) در این محل قرار داشت که تخریب شد و به ساختمان‌های بخش جنوبی منتقل شده است.

**۴. سایر فعالیت‌های عمرانی:** در سال‌های اخیر، به همت ستاد عتبات عالیات، اقدامات عمرانی مهم و گسترش دیگری نیز در آستان علوی انجام شده است که اهم آن به قرار ذیل است:

۱. ساخت حسینیه حیدری در شمال شرقی حرم علوی (به مساحت ۱۲۰۰ متر مربع در ۳ طبقه)
۲. مرمت و نصب گریوْ (ساقه) گنبد (طوق گنبد علوی با ۸۲۰ قطعه به روش ملجمه کاری)
۳. نورافشانی اطراف حرم مطهر (۱۳ برج نور هر کدام ۲۴ پروژکتور با ارتفاع ۳۰ متر)
۴. تعویض سنگ و نمای بیرونی حرم مطهر
۵. استراحتگاه مسقف زائران (مساحت ۲۴۰۰ متر مربع)
۶. تعویض سنگ ایوان نجف و سنگ کف و دیوار داخل حرم علوی
۷. ساخت آشپزخانه برای پذیرایی از زائران (مضیف امام علی ع)
۸. تجهیز کتابخانه حرم مطهر علوی و آموزش دوره‌های مختلف مرمت کتاب
۹. ساخت سقاخانه (۴ سقاخانه)
۱۰. ساخت دو مجموعه سرویس بهداشتی در اطراف حرم مطهر (۲۰۰ چشممه)
۱۱. تهیه و نصب دوربین‌های امنیتی داخل و خارج حرم مطهر
۱۲. ساخت ۸ باب درب طلا (۲ باب ارسال شده، ۲ باب در حال ارسال، ۴ باب در حال ساخت)
۱۳. بیمارستان ۱۲۰ تختخوابی امام علی ع
۱۴. ساخت گلخانه (پرورش گل - ابعاد گلخانه ۵۰ م × ۲۱ م)
۱۵. راهاندازی کارگاه قالی‌شویی و تعمیر فرش (خرید تجهیزات، حمل و راهاندازی)

## فعالیت‌های فرهنگی عتبه

در کنار فعالیت‌های عمرانی که بیشتر آن، به دست شیعیان ایرانی در حال اجراست، فعالیت‌های فرهنگی متعدد و متنوعی از سوی آستان مقدس علوی در حال انجام است و طراحی و اجرای غالب آن نیز بر عهده متصدیان عراقی حرم می‌باشد که بی‌شک می‌توان در این بخش، زمینه همکاری عالمان، فرهیختگان و فرهنگیان را مهیا نمود. اهم فعالیت گسترده و قابل ستایش بخش فرهنگی حرم به قرار ذیل است:

**۱. منشورات:** مهم‌ترین نشریه حرم «الولایه» نام دارد که وظیفه خبررسانی را عهده‌دار است. این نشریه به زبان عربی و به صورت رنگی منتشر شده و گاه با ضمایمی در مناسبات‌های رسمی یا با مخاطب کودک و نوجوان منتشر می‌شود. آستان، در کنار انتشار نشریه، به چاپ کتاب‌های متعددی مرتبط با امیر مومنان علیہ السلام و نجف اشرف اقدام کرده است. بازنثر نشریات قدیم نجف نیز از تلاش‌های ارزشمند حرم است.

**۲. بهسازی مدفن عالمان:** حرم امیر المؤمنین علیہ السلام از دیرباز مدفن عالمان بزرگ و گران‌قدر شیعه بوده که در حجره‌ها و رواق‌های آستان علوی مدفونند و مشتاقان بسیاری را برای زیارت و خواندن فاتحه جذب می‌کنند؛ اما متأسفانه در دوره رژیم بعثی، آثار بسیاری از این آرامگاه‌ها از بین رفت و بیشتر سنگ‌نبشته‌های قبور که نام صاحب قبر برآن نقش بسته بود، ناپدید شد. مدیریت حرم ضمن بازسازی و بهسازی این قبور، بر روی مزار برخی از شخصیت‌ها سنگ مرمر قرار داده و تصاویر این شخصیت‌ها نیز به صورت «تصویر نقاشی» بر مزار آنان نصب شده است. نگارنده در حجره ۲۱ که مزار میرزا نایینی در آن قرار دارد، سنگ قبر مرمرین و تصویر زیبای او و فرزند ارشدش را مشاهده کرده است. حجره مزار مقدس اردبیلی نیز بازسازی شده و به صورت راهرو، همچون راهرو مزار علامه حلی تبدیل شده است.

**۳. رونق درس و بحث:** آمد و شد طلبه‌ها و اساتید بعد از نماز صبح تا ساعات پایانی شب، رونق علمی خاصی به حرم داده بود و نشان از نشاط و شکوفایی حوزه داشت. «مسجد عمران بن شاهین» و «مسجد خضراء» از اماکن درسی شمرده می‌شود. در برخی از حجره‌ها نیز جلسات درس با جمعیت محدود برقرار بود. امروزه «مدرسه غرویه» با بنایی

امروزه «مدرسه غریب» با بتایی جدید در بخش شمالی صحن، در طبقه همکف و بالا، مهمترین مکان درسی حرم است که بیش از ده درس سطوح مختلف در آن برگزار می‌شود. این مدرسه را شاه عباس صفوی بنانمود و تا اوایل قرن چهاردهم هجری دایر بود. از آن زمان به بعد به تدریج از وجود طلاب تھی و حجره‌های آن، محل نگهداری اسباب و وسائل صحن و لوازم خدام حرم گردید. از این رو به تدریج کلمه مدرسه از آن برداشته شد و «دارالضیافه» نام گرفت.

**۴. کتابخانه:** در بخش شمال غربی حرم، کتابخانه روضه علویه واقع است که درب اصلی آن در بیرون صحن است. پس از خارج شدن از باب طوسی و گذشتن از کفسداری سمت چپ، درب کتابخانه دیده می‌شود. این مکان فرهنگی یکی از فعال‌ترین بخش‌های حرم است و افراد برداشتن کتب نفیس خطی، سنگی و چاپی و به روز بودن آن، منشوراتی نیز دارد. انتشار نهج البلاغه همراه با یک تحقیق شایسته و در دو قطع زیبا، از اقدامات ارزنده اخیر کتابخانه است.

**۵. جشنواره «جائزة الإمام على العلية العالمية للإبداع الفكري»:** این جایزه جهانی، یکی از بهترین و بدیع‌ترین طرح‌های برای تألیف کتاب و مقاله است و در دو محور «الإمام و مفاهيم الإنسانية» و «الإمام والدراسات الفكرية» شکل گرفته است. برگزاری این جشنواره بر اساس اعلام دیرخانه آن، ۱۳ ربیع‌الثانی ۱۴۳۳ اعلام شده بود که گویا برپا نشد!

## نجف امروز و محلات چهارگانه آن

شهر نجف با توجه به عمران و توسعه صورت گرفته و همچنین برخوردار شدن از یک فرودگاه بین‌المللی، هنوز با چهار محله اصلی و قدیمی اش شناخته می‌شود؛ محلاتی که در دوره عثمانی از ترکیب محله‌های کوچک سامان یافته است. امروزه محله‌های بزرگی چون حی‌الامیر، حی‌الغدیر، حی‌السعد، حی‌الحنانه، حی‌الجديدة، حی‌الصناعی، حی‌الاسکان، حی‌العلماء و حی‌المثنی در شهر نجف وجود دارد؛ اما نبض حیات علمی و حوزه کهن آن، در این چهار محله می‌زند:

**۱. محله مشراق:** در بخش شمال شرقی حرم مطهر و در امتداد خیابان امام زین‌العابدین علیه السلام واقع است و به محله «العلا» نیز معروف است. گویا این محله، قدیمی‌ترین محلات نجف به شمار می‌آید و خانه «عمران بن شاهین» (متوفا ۳۶۹ هـ) امیر بطحیه، خانه و مرقد شیخ طوسی (متوفی ۴۶۰ هـ) و قبر سید مهدی بحرالعلوم و خاندان او در آن قرار داشته است. نوسازی مسجد و مزار شیخ طوسی از کارهای عمرانی مهم و جاری این محل است. مدارس پشت مسجد شیخ به قرار ذیل است:

**- مدرسه شیخ مهدی‌ی امدادی:** منسوب به شیخ مهدی بن علی آل کاشف الغطاء که پس از وصول مبلغی از قره‌باغ آذربایجان، به سال ۱۲۸۴ این مدرسه ساخته شد.

**- مدرسه قوام:** معروف به مدرسه فتحیه، منسوب به بانی آن فتحعلی خان قوام‌الملک شیرازی است که در سال ۱۳۰۰ هجری ساخته شد. این مدرسه با مساحتی حدود ۷۰۰ متر دارای ۲۶ حجره بود و سپس با نظارت شیخ نصرالله خلخالی در دو طبقه تجدید و ۶۴ حجره تجدید بنا گردید.

**- مدرسه صدر:** این مدرسه در بازار بزرگ قرار دارد و درب دیگر آن در شارع امام زین‌العابدین علیه السلام است. بانی مدرسه محمدحسین خان اصفهانی، صدر اعظم فتحعلی شاه قاجار است. او پس از رسیدن به مقامات حکومتی در سال ۱۲۳۴ قمری به صدارت رسید و لقب «صدر اعظم» گرفت. صدر در مدت بیست و سال حکومت و صدارت، خدمات فراوانی انجام داد و موقوفات بسیاری از خود به یادگار نهاد. به جز این مدرسه علمیه، مدرسه صدر اصفهان نیز از آثار اوست. مدرسه صدر در سال ۱۲۲۶ هجری در نجف اشرف در مساحتی برابر ۹۰۰ متر ساخته شد. در شب نخست ورود به نجف، برای دیدن این مدرسه، بازار بزرگ را طی کردیم تا به درب بسته مدرسه صدر کمی رسیدیم. معازه‌داری در کنار مدرسه راهنمایی کرد

در مدرسه صدر، یک مدرس و زیرزمین بسیاری بزرگی در دو طبقه نیز وجود داشت. با دلهره ۲۶ پله را برای دیدن زیرزمین طی کردیم. ترک خوردگی دیوارها امکان تخریب آن را نشان می‌داد. در طبقه زیرین آن کتابخانه‌ای قرار داشت که غبار غربت آن را فرا گرفته بود. آقای شیخ علی اسدی اهل بصره ما را در طبقه همکف به کتابخانه راهنمایی کرد. چند نسخه خطی وجود داشت که یکی از آنها نسخه خطی «شرح قضیده تائیه» متعلق به سال ۱۲۸۵ قمری بود. این کتابخانه به همت بانی مدرسه شکل گرفته بود و در آن عصر از مشهورترین کتابخانه‌های نجف به شمار می‌رفت. در ورودی مدرسه از سمت بازار، گویا

قب صدر کبیر قرار داشته که در دوره صدام تخریب شده است. لوحی سنگی نیز در آنجا بود که با خط زیبای نستعلیق نکانی درباره موقوفات مدرسه روی آن نوشته شده بود. اسدی می‌گفت که وقف شیعه تصمیم به تخریب مدرسه داشت، اما به دلیل اعتراض برای حفظ میراث فرهنگی، از تخریب آن خودداری کردند؛ اما هر لحظه بیم تخریب آن می‌رود. در ورود مدرسه تابلویی بود که از ترمیم این مدرسه توسط شهید سید محمد صدر خبر می‌داد.



**۲. محله عماره:** در زاویه شمال غربی تا جنوب غربی حرم مطهر قرار دارد که به «عماره المؤمنین» نیز مشهور بود و بزرگ‌ترین محله نجف به شمار می‌آمد. ابتدا عماره نام محل دفن صاحب جواهر بود و بعدها باضمیمه شدن این محله کوچک، این نام بر همه محل تعمیم یافت. بیشتر اهل علم و خاندان‌های برجسته حوزه همچون خاندان کاشف الغطاء، صاحب جواهر، خلیلی، حرزالدین و دجیلی در عماره سکنا داشتند. همچنین آیات عظام سید ابوالحسن اصفهانی، شیخ عبدالله مامقانی و سید محسن حکیم در این محل زندگی می‌کردند. مدرسه شیخ حسین خلیلی نیز در این مکان قرار داشت. متأسفانه بخش عظیم این محل در سال ۱۳۶۵ شمسی و در دوران رژیم سفاک بعثی ویران شد.

**۳. محله حویش:** در محدوده جنوب تا جنوب شرقی حرم مطهر قرار دارد. درباره علت نام‌گذاری آن گفته شده که فرقه‌ای از عشیره جبور که به «آل حویش» معروف بودند، بر اثر درگیری با عموزادگان خویش مجبور به جلای وطن شدند و در این منطقه سکنا گزیدند. در این محله خانه بسیاری از عالمان حوزه و مدارس علمیه قرار دارد. مهم‌ترین بناهای محله و تغییرات جاری از این قرار است:

-**مدرسه قزوینی:** آقا امین قزوینی به سال ۱۳۲۴ آن را بنا کرد. این مدرسه به مساحت ۳۰۰ متر در دو طبقه و دارای ۳۳ حجره است. مدرسه قزوینی بر تپه‌ای معروف به «طمه» قرار دارد. گویا این تپه مجموعه‌ای از خاک‌های صحن شریف علوی بوده است که در جریان تعمیر، در این نقطه جمع شده است. گرچه مدرسه به سال ۱۳۸۴ قمری بازسازی شده، اما نیاز به تعمیر اساسی دارد. هنگام بازدید، طلاق در حجره‌ها سکنا داشتند و مدرسه، رونق خاص خود را داشت.

-**مدرسه بخاری یا بخارایی:** این مدرسه در جوار مدرسه کبرای آخوند خراسانی قرار دارد. در سال ۱۳۱۹ قمری به فرمان آخوند خراسانی و با همت محمدیوسف بخاری از خواص جان میرزا و تلاش شیخ کاظم بخاری در مساحتی برابر با ۳۰۰ متر بنا شد و تا یک قرن بعد نیز بارها بازسازی شد. گویا مدرسه مجاور آن معروف به آخوند، دو سال بعد از آن و با کمک وزیر سلطان عبدالاحد بخاری و به دستور آخوند خراسانی ساخته شد. مدرسه بخاری در سه سمت، به جز بخش شمالی و در دو طبقه ۳۲ حجره دارد. سردابی با عمق ۷ متر نیز دارد که هنوز نیز مورد استفاده است. در بازید اخیر، یکی از مدرسین آن، توضیحاتی



**مدرسہ قزوینی بر تپه‌ای** معروف به «طمه» قرار دارد. گویا این تپه مجموعه‌ای از خاکهای صحن شریف علوی بوده است که در جریان تعمیر، در این نقطه جمع شده است. گرچه مدرسہ به سال ۱۳۸۴ قمری بازسازی شده، اما نیاز به تعمیر اساسی دارد.



**مدرسہ بخاری در سه‌سمت**، به جز بخش شمالی و در دو طبقه ۳۳ حجره دارد. سردادی با عمق ۷ متر نیز دارد که هنوز نیز مورد استفاده است. در بازید اخیر، یکی از مدرسین آن، توضیحاتی درباره وضعیت فعلی و رونق علمی آن داد. اکنون بسیاری از طلاب آن افغانی هستند.

درباره وضعیت فعلی و رونق علمی آن داد. اکنون بسیاری از طلاب آن افغانی هستند.

**- بازار حوىش:** بازار محله حويش از قدیمی‌ترین و مهم‌ترین مراکز فروش کتاب به شمار می‌آید که در کنار مغازه‌های کوچک دیگر خودنمایی می‌کند. امروزه نیز این بازار با وجود ده کتابفروشی، به عنوان مرکز کتاب نجف مشهور است. استانداری نجف کار بازسازی و نمازی آن را آغاز کرده که در نوع خود شایسته و در خور تقدیر است.

**- منزل امام خمینی (ره):** بازدید از منزل امام خمینی (ره)، یکی از علایق زائران نجف اشرف است. این خانه در یکی از کوچه‌های خیابان شارع الرسول و تقریباً در صد و پنجاه متری باب قبله حرم حضرت امیرالمؤمنین علیهم السلام قرار دارد. خانه در زمان استقرار حضرت امام استیجاری بود و ایشان بیش از ۱۳ سال (۱۳۴۴-۱۳۵۷) در آن زندگی می‌کردند. این بنا حدود ۱۰۸ متر مساحت و ۲۶۷ متر زیربنا داشته و در دو طبقه مسکونی و زیرزمین ساخته شده بود. در بازیدی که در سال ۸۸ داشتیم، این خانه کاملاً تخریب شده بود، اما در این بازدید، بنا با همان شبک و معماری پیشین زمان استقرار امام، بازسازی شده بود. چند بنای ماهر ایرانی نیز مشغول بودند تا کار را به اتمام برسانند. به گفته ناظری که از سوی ستاد بازسازی عتبات در آن جا مستقر بود، خانه استیجاری امام در سال ۸۸ به قیمت ۲۵۰ میلیون تومان خریداری و با کمک ستاد عتبات عالیات برای بازسازی آن نزدیک به ۲۰۰ میلیون تومان هزینه شده است. بازسازی بنا با استفاده از عکس‌ها

و فیلم‌هایی که پیشتر تهیه شده بود، انجام شده و معماران تلاش داشته‌اند تا سادگی بنای گذشته را احیا کرده و از لحاظ معماری چیزی به ساختمان اضافه نکنند و حتی برای حفظ ظاهر بنا، از همان نوع مصالح و آجرهای قدیمی نیز استفاده کنند.

**۴. محله براق:** در جنوب تا جنوب شرقی حرم و امتداد شارع امام صادق ع قرار دارد و از بقیه محله‌های پیشین تازه‌سازتر است. خانه، مسجد و مدفن شیخ طریحی (متوفا ۱۰۸۷ق) در آن واقع است. «سوق المسابک» نیز که به بازار بزرگ متصل است، در این محل قرار دارد. از دیگر اماکن مهم این محله می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

-**مدرسه شربیانی:** این مدرسه را شیخ محمد معروف به «فاضل شربیانی» یکی از مراجع تقلید وقت حوزه، با همیاری یاران و مقلدان خود در سال ۱۳۲۰قمری ساخت. مساحت آن ۳۰۰ متر است و در طبقه دوم آن کتابخانه کوچکی قرار دارد. در ساعات نخست ورود به نجف، به بازدید این مدرسه که در شارع الرسول واقع است، رفته و ساعتی میهمان یکی از طلبه‌های ساکن آن شدیم و با راهنمایی او از کتابخانه نیز بازدید کردیم. مدرسه شربیانی از بناهای قدیمی است که نیاز به بازسازی فوری دارد.

-**مدرسه صفرای آخوند:** این مدرسه به دستور آخوند خراسانی و به سال ۱۳۲۸ هجری ساخته شد. بانی آن حاج فیض‌الله بخارایی خزانه‌دار وزیر جان میرزا بود. مکان مدرسه در محله براق، در کوچه مشهور به «کوچه صد تومانی» در شارع الرسول است که دو بار برای بازدید آن رفتیم، اما مأموران امنیتی مانع ورود ما به کوچه شدند که این نوع واکنش، زینده شهر علمی نجف نبود. نزدیک مدرسه آخوند مسجد کوچکی بود که برخی از اعیان حوزه همچون سید حسین بادکوبه‌ای در آن معقولات تدریس می‌کردند.

-**مدرسه وسطای آخوند:** این مدرسه در شارع امام صادق ع واقع است و در سال ۱۳۲۶قمری با کمک آستان قلی ییگ، وزیر سلطان بخاری ساخته شد. مدرسه تعطیل و درب مدرسه بسته بود و گویا به شدت نیاز به تعمیر داشت.

-**مسجد مسابک:** این مسجد یکی از مساجد مشهور نجف اشرف است که در حد فاصل خیابان امام صادق ع و بازار بزرگ قرار دارد. این مرکز عبادی مدت‌ها محل اقامه نماز جماعت خاندان بافضلیت مظفر به شمار می‌رفت. وقتی برای بازدید به مسجد رفتیم، درب آن به دلیل تعمیر نیمه‌بسته بود. با زحمت وارد مسجد شدیم. بناهای عرب به نمازی

و تعمیر اساسی مشغول بودند و مراحل پایانی آن را انجام می‌دادند.

### - کتابخانه و مزار آقا بزرگ تهرانی: گرچه این

کتابخانه در انتهای شارع الرسول و در خیابان قرار دارد، اما به دلیل اهمیت و بازدیدی که صورت گرفت، به معروفی مختصر آن می‌پردازیم. این کتابخانه منسوب به شیخ محمد محسن مشهور به «آقا بزرگ تهرانی» مؤلف کتاب «الذریعة الى تصانیف الشیعه» است. ایشان در طول چندین سال تحقیق و تبیّن و بررسی نسخه‌های خطی و بی‌نظیر، کتاب‌های ارزشمند بسیاری را فراهم آورد و در کتابخانه شخصی خود قرار داد و با گشاده‌دستی، کتاب‌های آن را به امانت می‌داد. ایشان در سال ۱۳۷۵ قمری کتاب‌های خود را وقف عام نمود. گویا مجموع کتاب‌های وی ۵۰۰۰ جلد بود که شامل ۱۰۰ نسخه خطی کم‌نظیر نیز بود. متأسفانه کتابخانه مسدود بود، اما توفيق حضور در زیرزمین خانه حاصل شد تا بر سر مزار او فاتحه‌ای بخوانیم؛ سوگمندانه باید از بی‌مهری جاری بر کتابخانه و مزار متروک او شکوه کرد.



◆  
«فضل شریبانی» یکی از مراجع تقلید وقت حوزه، با همیاری یاران و مقلدان خود در سال ۱۳۲۰ قمری ساخت. مساحت آن ۳۵۰ متر است و در طبقه دوم آن کتابخانه کوچکی قرار دارد. در ساعات نخست ورود به نجف، به بازدید این مدرسه که در شارع الرسول واقع است، رفته و ساعتی میهمان یکی از طلبه‌های ساکن آن شدیم و با راهنمایی او از کتابخانه نیز بازدیدکردیم.

### پی‌نوشت:

۱. «قالَ (أبو عبد الله عاشِل) لإسماعِيلٍ: قُمْ فَسَلِّمْ عَلَى جَدِّكَ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ فَقُلْتُ جُعْلُتْ فَدَاكَ أَلَيْسَ الْحُسَيْنُ بَكْرَيَّةً؟ قَالَ نَعَمْ وَلَكِنْ لَمَّا حُمِلَ رَأْسُهُ إِلَى الشَّامِ سَرَقَهُ مَوْلَى لَنَا فَدَقَهُ بِجَنْبِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ صَلَواتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ». مجلسی، بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۷۸.